

Christian og Johannes Machabæus.

Nogle breve og nogle dansk-skotske forbindelser.

Af Harald Ilse.

Det i 1537 genoprettede universitet i København prægedes i de første år stærkt af udenlandske, navnlig tyske lærerkræfter. Af fyrre ansatte universitetslærere under Christian III var efter H. F. Rørdams udregning de tre slesvigere, een holstener og seksten udlændinge, altså kun halvdelen rekrutteret fra selve kongeriget¹.

Man vil altid kunne diskutere, om det store antal udlændinge skyldtes mangel på kvalificerede danske emner. Af helt afgørende betydning var utvivlsomt Christian III.s nære forbindelse med de Wittenbergske teologer og hans forkærlighed for tysk kultur overhovedet parret med en vis mistillid til danskernes åndsevner. »Ir wisset wes wir vor leute in diesen unsern landen haben«, skriver han i et bekendt brev til Bugenhagen, og denne måtte ved forskellige lejligheder over for kongen kraftigt fremhæve de danskere, som lodes upåagtede. Da Bugenhagen et år senere rådede Christian III til at lade en af tre egnede danskere promovere til teologisk doktor, satte han tydeligvis trumf på ved at ytre: »sie sind so geleret als wir E. M. einen aus Deutschland senden konen.«² Alligevel tøvede kongen i to år hermed. Hans forkærlighed for tyskere holdt sig regerings-tiden ud³.

¹) H. F. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets historie I s. 292.

²) Dr. Johannes Bugenhagens Briefwechsel hrsg. durch O. Vogt (Baltische Studien, 38. Jahrgang, Stettin 1888), s. 221, 236.

³) H. F. Rørdam, a. a. I s. 272—76.

Det af Rørdam opgivne antal viser en klar tendens i universitetspolitikken, men bør dog tages med et vist forbehold. En del af de udenlandske professorer havde vanskeligt ved at finde sig til rette her i landet, hvor man ikke gjorde sig synderlige anstrengelser for at holde på dem ved at give dem økonomiske eller andre særfordele. De opgav ret hurtigt deres stilling, et forhold som har været medvirkende til at lærerne hyppigt vekslede og dermed til at antallet er blevet så forholdsvis stort.

En af de udenlandske universitetslærere Christian III kaldte til Danmark og en af de meget få der blev her var skotten *Johannes Machabæus*.

Machabæus' virksomhed som teologiprofessor i 1540'erne og 1550'erne var udpræget praktisk betonet. Han deltog i snart sagt enhver af overgangstidens mange akademiske og kirkelige forhandlinger. Hans særlige indsigt i økonomiske forhold fandt anvendelse ved hans deltagelse i forvaltningen af bibelsalget og i det udvalg, som forhandlede med kongen om en forbedring af universitetets indtægter. Litterært var hans produktion lille, men hans anseelse som lærer stor. Unge mænd fra fremtrædende adelsfamilier, f. eks. Gyldenstjerne, Huitfeldt, Hardenberg, blev sat i huset hos ham. Ved sin indflydelse på Christian III fik han denne til at redde Myles Coverdale, hans svoger, ud af England. Kongen overværede hans begravelse⁴.

Foranlediget af et fund af et brev fra Johannes Machabæus til Wittenbergprofessoren Paul Eber skal jeg nedenfor meddele nogle supplementer til hans og sønnens biografi, som navnlig vil komme til at angå deres slægtsmæssigt begrundede forbindelse med Skotland.

John MacAlpyne eller Johannes Machabæus, født kort før udgangen af det 15. århundrede, nåede at beklæde

⁴) Grundlæggende biografi i Rørdam, a. a. I s. 587—97; på denne og Dictionary of National Biography, vol. 34, London 1893, s. 398, bygger afsnittet i Ehrencron-Müllers forfatterleksikon og Bjørn Kornerups artikel i Dansk Biografisk Leksikon.

stillingen som prior for dominikanerklostret i Perth (1530—34), inden han som tilhænger af reformationen bevægelsen blev tvunget til at forlade Skotland⁵. I august 1534 for-dømte nemlig en gejstlig kommission officielt Machabæus, Alexander Alesius, John Fife og en vis MacDouglas, der alle var gået ind for den nye lære⁶, og Machabæus søgte da til England, hvor biskop Shaxton tog sig af ham og skaf-fede ham et kanonikat ved Salisbury-domkirken⁷. Da i England en reaktion i katolsk retning begyndte 1539 med vedtagelsen af de seks artikler, forlod en del fremtrædende protestanter, deriblandt Alesius, landet. Formentlig er Machabæus, der i mellemtiden var blevet gift, fulgt med disse. Ganske vist finder vi ham først i efteråret 1540 i Wittenberg (hvortil Alesius ankom senest nov. 1539)⁸, men han har uden tvivl tøvet en tid i Köln, eftersom det nogle år senere omtales, at han ved Kölneruniversitetet havde er-hvervet baccalauregraden i teologi (*formatus*)⁹.

For en landflygtig fremmed var det vanskeligt at finde udkomme, men Machabæus fandt hurtigt protektion. Den 14. nov. 1540 skrev Melanchton fra Worms til Paul Eber i Wittenberg: »Der er en eller anden skotte ved navn Macha-bæus hos os, hvem Jakob Skotte, der er kommet hertil fra Roma, sender sin hilsen og to mønststykker . . . Fortæl ham, at jeg søger efter en stilling til ham og har gode forhåb-ninger.«¹⁰ Machabæus var altså nu kendt af både Melanch-

⁵) The blackfriars of Perth: The chartulary and papers of their house . . . ed. by Rob. Milne, Edinburgh 1893, s. XXXI, XXXV; vedr. hans embedsvirksomhed se desuden registret.

⁶) Dictionary of National Biography vol. 1, London 1885, s. 255.

⁷) John Gau, The richt way to the kingdom of heuine, ed. by A. F. Mitchell (The Scottish Text Society, 12), Edinburgh 1888, s. XII note 2.

⁸) Archiv für Reformationsgeschichte, Ergänzungsband 5, Leipzig 1929, s. 31—32.

⁹) Disputationen Dr. Martin Luthers . . . von Paul Drews, Göttingen 1895, s. 637. — Han står ikke opført i Kölnermatriklen.

¹⁰) »Scotus quispiam apud nos est nomine Macabeus, huic salutem dicit Jacobus Scotus, qui huc ex urbe Roma advenit eique mittit duo

ton og Eber (fra 1541 professor i Wittenberg), og havde i førstnævnte fået en velynder. Allerede fire måneder efter var han på tale ved besættelsen af en stilling i Strassburg, men han foretrak den, som Bugenhagen kunne skaffe ham som professor i København, morsomt nok med den enkle begrundelse, at man dér snarere ville stille sig tilfreds med hans ufuldkomne færdighed i tysk end i det højtyske Strassburg!¹¹

Ved den teologiske disputatshandling, som Christian III forlangte han skulle underkaste sig, præsiderede Luther, men Melancthon havde ikke desto mindre skrevet tesaerne, som han skulle forsvare, om modsætningen mellem den evangeliske og den katolske kirke¹². I indbydelsen til handlingen fremhæver Melancthon hans fromhed og dannelse¹³; i et samtidigt brev til Alesius betegner han ham som sin ven og kalder ham »den bundredelige Macabeus.«¹⁴.

Doktorpromotionen fandt sted 6. eller 9. februar 1542¹². Fra sidst i marts samme år til december 1557 virkede han som teologisk professor i Danmark. At Machabæus kom hertil, må nærmest betegnes som et tilfældighedernes spil. Måske har dog medvirkende til hans accept om at tage til Danmark været, dels at der her i forvejen fandtes ikke så få indvandrede skotter, dels at de skotske købmænds besejling af Østersøen sikrede ham en stadig forbindelse med hjemlandet. Den før nævnte teolog Alexander Alesius, der

numismata. Putabam missurum ei aliquot aureos cum has drachmas argenteas protulit. Dices ei me conditionem ipse [!] quaerere ac bene sperare», *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 4. Bd., Gotha 1881, s. 290. — Den 25. nov. blev Machabæus indskrevet i Wittenbergmatriklen.

¹¹⁾ Aarsberetninger fra Det kongelige Geheimearkiv, 1. bd., 1852—55, s. 221—22; *Baltische Studien*, 38. Jahrgang, Stettin 1888, s. 227—30.

¹²⁾ Disputationen Dr. Martin Luthers etc. s. XVI, 637 ff.

¹³⁾ *Corpus Reformatorum*, vol. 4, 1837, sp. 770—71.

¹⁴⁾ »Macabeus candidissimus prædicat ingenium . . . huius Jacobi, quare eum propter amici et boni viri testimonium complectamur», *Corpus Reformatorum*, vol. 4, 1837, sp. 793. Brevet er udateret, men henført til marts 1542.

endte som professor i Leipzig, var i 1531 på vejen fra Skotland til kontinentet af et stormvejr blevet ført til Malmø, hvor han overraskende havde fundet adskillige landsmænd boende. Den af dem udviste gæstfrihed mindedes han siden med taknemmelighed¹⁵. Skulle Machabæus ikke have hørt Alesius tale herom, kunne han vanskeligt være uvidende om, at den skotske oversætter af Christian Pedersens »Den rette vej til himmeriges rige«, John Gau — ligesom han selv fra Perth — havde slået sig ned her i landet¹⁶. Selv indtog Machabæus nu fra 1542 en vigtig position som bindeled mellem Skotland og Danmark og mellem disse lande og Nordtyskland.

Dette ses bl. a. af det nedenfor som tillæg nr. 1 aftrykte brev til Paul Eber, dateret København 10. aug. 1544.

Han takker heri for et brev fra Eber samt for nogle orationes af Melanchton, som Eber havde sendt ham. På forespørgsel oplyser han, at han og hans familie har det godt. Det står fredeligt til i Danmark, forholdet til studenter og professorer er hjerteligt, så han har trods sin ugunstige skæbne ingen grund til at klage. Jævnligt modtager han opfordringer til at drage til sit fædreland, men den danske konge holder ham herfra på grund af de urolige forhold i Skotland, hvorom brevbæreren, en landsmand som han varmt anbefaler, vil kunne fortælle. Desuden anbefaler han til Ebers omsorg to skotske studenter af god familie, William Ramsay og James Balfour, og beder ham om at lægge

¹⁵) Episoden omtales i Alesius' dedikation til de danske prinser Frederik og Magnus af skriftet »De traditionibus apostolicis«, Leipzig 1556, og er gengivet i indledningen til a. a. af John Gau s. XIX. Som et af motiverne til dedikationen anfører Alesius, at kongen »D. Machabæum meum conterraneum Academiae Hafniensi præfecit multaque beneficia in eum contulit.« Højest sandsynligt er det for dette skrift kongen kvitterer ved 3. juli 1556 at lade Anders von Barby udbetale 50 dlr. til »de gelerte« af Leipzig, se uddraget af rentemesterregnskaberne hos Rørdam a. a. I s. 702. — Om skotter i Danmark jfr. James Dow, Skottar i 1500-tallets Skåne (Ale. Hist. Tidskrift f. Skåneland, 1964 nr. 1 s. 11—22).

¹⁶) Indledningen til a.a. af John Gau; Rørdam a.a. I s. 693-95.

sig i selen for at få nogle Wittenbergstudenter, deriblandt Henrik von Bruchofen og Andreas Martini, til at tage deres magistergrad, da han har hørt, at de har unddraget sig en magisterpromotion, hvortil de uden tvivl var værdige. Til slut sender han hilsner til bekendte i Wittenberg.

Machabæus viser sig hermed velorienteret i både skotske og wittenbergske forhold. Specielt interesse for os har hans omsorg for Henrik von Bruchofen og Andreas Martini, idet begge senere fandt forsørgelse i Danmark, Bruchofen i øvrigt påviseligt ved Machabæus' mellemkomst¹⁷. Angående de nævnte skotske studenter må siges, at de sikkert kun var to af mange, hvormed Machabæus fik at gøre. Således hedder det i en optegnelse af James Melville fra slutningen af århundredet, at faderen Richard Melville som præceptor for James Erskine studerede teologi »first with Doctor Macabeus in Denmark and thairefter a heirar of Philip Melanchton in Wittenberg«¹⁸, og om den senere præst i Dundee William Christeson fortælles i en gravskrift, at han efter et ophold i Norge i Geble Pedersens tid uddannedes i København, hvor han åbenbart lærte sig så meget dansk, at han senere — efter andre kilders vidnesbyrd — kunne fungere som tolk og oversætter i et penibelt skotsk-dansk anliggende¹⁹.

¹⁷) Hofpræsten H. v. Bruchofen er biograferet i Dansk Biogr. Leksikon; om den senere Rostockprofessor Andreas Martini findes oplysninger i O. Krabbe, Die Universität Rostock im 15. und 16. Jahrhundert, Rostock 1854, s. 506—08. Han kom på kant med rådet i Rostock og fandt tilflugt i Danmark som hofpræst ca. 1557—59. Jfr. iøvrigt nedenfor note 40.

¹⁸) The autobiography and diary of mr. James Melvill, ed. by Rob. Pitcairn, Edinburgh 1842, s. 14. — Richard Melville er ikke fundet i Wittenbergmatriklen, men han står indskrevet i matriklen for Greifswalderuniversitetet under år 1546, se Th. A. Fischer, The Scots in Germany, Edinburgh 1902, s. 314.

¹⁹) Danmarksopholdet lader sig næppe tidsfæste, med mindre man tør identificere ham med den Vilhelm Skotte, der ifølge universitetsregnskabet 1556/57 tildeltes 1 dlr., Danske Magazin 3. rk 6. bd., s. 263. Den omtalte gravskrift er efter utrykt skotsk kilde citeret i H. F. Rørdam,

Naturligvis etableredes der ligeledes kontakt mellem Machabæus og de mænd, som de forholdsvis hyppige gesandtskaber fra Skotland bragte til Danmark. Blandt andet studenter indgik ofte i et gesandtskabsfølge²⁰, og man har derfor mere end en anelse om, at ankomsten af de i Eberbrevet nævnte skotter (og evt. en i universitetsregnskabet for dette år optrædende Johannes Scotus fra Dundee)²¹ står i forbindelse med John Hay's sendelse til Christian III maj—juni 1544. I 1547 blev Machabæus udtrykkeligt anmodet af kongen om at opvarte George Leslie, jarl af Rothes, der for en tid var blevet holdt tilbage her i landet, en opvartning som denne erklærede sig fuldt ud tilfreds med²², og dette bekendtskab genopfriskedes i 1550, da jarlen atter kom på besøg og medbragte et brev til

Studerende skotter ved Københavns Universitet (Kirkehist. Saml. 5. rk. 4. bd. s. 400—402). Om det dansk-skotske anliggende følgende: I 1560 ansøgte David Guidlaid the Kirk session of St. Andrews om en formel bekræftelse på en de facto skilsmisse fra Margaret Archibald, som i 1524 (!) havde forladt ham og i Danmark giftet sig med »Hanis Bouckle alias Buckijlis«. Derfor sendte the Kirk session i marts et latinsk stævningsbrev til Danmark, og et svar indløb i august fra »Jhone Olufson, called Spaidmaker, minister of Lund in Skonesyde« (altså: Hans Spandemager), som havde modtaget stævningen via Vilhelm Raa, borger i Helsingør, og som lovede at forelægge sagen for Lundekapitlet. Da Spandemager imidlertid svarede på dansk, var en oversættelse nødvendig, og en sådan foretog så den danskkyndige William Christeson, nylig udnævnt til præst i Dundee, — se St. Andrews Kirk session register, part 1: 1559—82 (Publications of the Scottish History Society, vol. 4), Edinburgh 1889, s. 44—50.

²⁰) Jfr. Harald Ilsoe, Gesandtskaber som kulturformidlende faktor. Forbindelser mellem Danmark og England-Skotland o. 1580—1607 (Historisk Tidsskrift 11. rk. 6. bd., s. 574—600).

²¹) »Item Johannes scotus Deidonanus j daler«, Danske Magazin 3. rk. 6. bd. s. 14.

²²) W. D. Macray, Second report on the royal archives of Denmark, 1885, s. 62—63; jarlen af Rothes taler her i et brev til Christian III om »venerabilem et egregium Doctorem Machabeum (ut semel laudes ejus complecter) dignum tuo favore . . .«.

Machabæus fra den skotske regent²³. I mellemtiden havde digteren David Lindsay som gesandt besøgt Danmark. Machabæus og han må da være kommet til at stå hinanden nær, for da Lindsay ca. 1554 lod trykke et stort skotsk læredigt om de fire monarkier, lod han titelbladet forsyne med følgende angivelse: »And imprentit at the command and expensis off Doctor Machabeus in Copmanhouin.«²⁴ Det er en oplysning, der vidner smukt om den hengivenhed Machabæus nærrede for sit fædreland endnu tyve år efter, at han havde lagt det bag sig.

Som en sidste randnote til Machabæus' biografi skal omtales hans bistand til et litterært foretagende af store dimensioner. Under det forberedende arbejde med den store protestantiske kirkehistorie, som går under navn af »De Magdeburgske Centurier«, sendte værkets hovedredaktør Matthias Flacius Illyricus talrige medarbejdere på rejse rundt i Europa for at indsamle utrykte kilder. En af de flittigste indsamlere var studenten Markus Wagner fra Freimar, der i begyndelsen af året 1553 nåede frem til Danmark, hvor han — formentlig efter instruks — kontaktede Johannes Machabæus. Desværre lader hans udbytte af Danmarksbesøget sig vistnok ikke eftervise, men kontakten med Machabæus var betydningsfuld, for såvidt som denne kunne fortælle ham om klosterskattene i Skotland og utvivlsomt har tilskyndet ham til og ved mundtlige samtaler forberedt ham på den rejse, han fra Danmark — og med Christian III.s støtte — foretog til dette land. Wagners rejse, hvorunder han bl. a. besøgte Perth, gav et rigt udbytte af håndskrifter, hvilke han over Danmark

²³) Accounts of the Lord High Treasurer of Scotland, vol. 9, Edinburgh 1911, s. 387, hvor der omtales, at et sendebud har bragt jarlen af Rothes »writingis of my lord governoures to be gevin at his arriving in Denmark to Maister Jhonn Makcalpyne and Alexander Lyell thair.«

²⁴) The works of Sir David Lindsay, vol. 4 (The Scottish Text Society, 3. series, 8), Edinburgh 1936, s. 23, jfr. om sendelsen s. 272. — Digtet blev siden oversat til dansk, se Kirkehist. Saml. 4. rk. 4. bd. s. 294—97.

bragte til Tyskland, idet han dog, som han hævder, overlod nogle til kongens bibliotek i København.

Machabæus har ved at præparere Markus Wagner til Skotlandsrejsen ydet arbejdet med det protestantiske kirkeværk en god håndsrækning. Hans stilling som kulturformidler mellem Skotland og Tyskland spores den dag i dag i det faktum, at en værdifuld samling håndskrifter fra de skotske klosterbiblioteker er at finde — i biblioteket i Wolfenbüttel²⁵.

Johannes Machabæus' vistnok eneste søn med Agnete Matthewson fødtes 25. dec. 1541, da kaldelsen til Danmark var kommet på tale, og fik navnet *Christian*²⁶. Som student fulgte han faderens fodspor. Financieret af en del af overskuddet fra salget af Christian III.s bibel rejste han først (1555) til Wittenberg og siden, efter i 1558 at have taget den filosofiske baccalaurgrad i København, til England. Her studerede han 1561—63 ved universitetet i Cambridge, immatrikuleredes 12. nov. 61, fik magistergraden 6. juli 63 og blev 19. dec. samme år ordineret som deacon ved Ely-katedralen. Samtidig fik han i London udgivet et af faderens efterladte skrifter, som han forsynede med en epistola dedicatoria til sin velynder biskop Grindal, der havde anbefalet ham til dr. Perne, master ved Peterhouse (Cambridge) og til biskoppen af Ely, Richard Coxe²⁷.

²⁵) For Wagners rejse til Danmark vil jeg nærmere gøre rede andetsteds. Som nogenlunde dækkende for hvad der her er sagt kan henvises til indledningen til *Copiale Prioratus Sanctiandree* . . . ed. by James Houston Baxter (St. Andrews University Publications no. 31), London 1930.

²⁶) Biografier fra dansk side i Rørdam a. a. II s. 584—91, i 1. udg. af Dansk Biogr. Leks. (ved samme) og i Ehrencron-Müllers forfatterleksikon.

²⁷) Christian Machabæus er den vistnok eneste dansker i det 16. årh., der har studeret ved Cambridge. Oplysninger om opholdet findes i følgende kilder: C. H. Cooper, *Athenae Cantabrigenses*, vol. 3, Cambridge 1913, s. 6; *Grace Book A containing the records of the university of Cambridge for the years 1542—89*, ed. by John Venn, Cambridge 1910,

Der er ikke fundet tegn på, at Christian Machabæus har været i Skotland. Han vendte hjem i 1564, var 1564—67 professor pædagogicus ved Københavns universitet og endte efter forskellige omskiftelser som forstander i Sorø 1586—97. Så gode administrative talenter som Johannes Machabæus synes han ikke at have haft; i det mindste var der ved hans afsked fra forstanderstillingen et under-skud på regnskabet, som han ikke kunne gøre rede for. Han døde imidlertid året efter, inden nærmere tiltale var rejst, og kongen eftergav nogle år senere hans søn den manglende sum²⁸. Ligesålidt som faderen har han efterladt sig noget betydeligt litteraturværk, men han var en produktiv og yndet latinsk lejlighedsdigter og færdedes i de bedste danske humanistkredse, plejede f. eks. omgang med Johannes Stephanius, Mogens Madsen, Arild Huitfeldt og Henrik Rantzau, ligesom han ejede en fin bogsamling²⁹. »Ein

s. 154, 164—65; Alumni Cantabrigenses, a biographical list . . . ed. by J. and J. A. Venn, vol. 1, Cambridge 1922, se under Alpinas.

²⁸) Peder Hegelunds kalenderantegnelser (afskriften i Ny kgl. saml. 604 8°) under 15. april 1598: »M. Christianus Machabæus fertur multandus repetundarum 1470 dlr aff Soerkloster«; Kancelliets Brevbøger 3. april 1601. Om efterslægten se iøvrigt Danmarks Adels Årbog 1903 og Th. Hauch-Fausbøll, Slægten Machabæus' yngre led (Personalhistorisk Tidsskrift 10. rk. 3. bd. s. 233—36).

²⁹) Foruden de af Ehrencron-Müller anførte steder finder man digte af ham trykt i Descriptio pompæ funebris habitæ Rodschildij in exequis Frederici II, Hamburg 1588, i Nathan Chytræus, Variorum in Europa itinerarium deliciæ, Herborn 1594, og i Nordisk Tidsskrift för Bok och Biblioteksväsen 1917 s. 34—35; afskrifter af forskellige kongeepitafievers »ex compositione Machabæi« findes forskellige steder i Hans Pedersen Horsens' Antiquitates rerum Danicarum, ms. De la Gardie 40 i Uppsala (film i Det kgl. Bibl.). Om hans omgang og bogsamling se Fra Arkiv og Museum 5. bd., 1912—15, s. 309, Nordisk Tidsskrift för Bok och Biblioteksväsen 1917 s. 34—35, 1932 s. 63, 1942 s. 198, og den i note 33 angivne kilde. — Hans brevveksling med Peder Hegelund omtales i dennes kalenderantegnelser, således under datoerne 19/8 84, 31/7 og 1/10 86, 12/1, 23/2 og 11/9 87, 5/11 88; den har bl. a. drejet sig om bogforhold og Hegelunds søn, som dec. 86 blev sendt til skolen i Sorø. Et digt af J. J. Venusin, De sacris signaculis Christ. Macchabæi, findes i Ny kgl. saml. 271 8°.

feiner gelerter Mann« kalder en tysk besøgende ham³⁰.

Et brev fra ham til Basel-professoren J. J. Grynæus opbevares i Basel³¹, og i dette tidsskrifts 5. række 4. bind s. 589—91 har Carl S. Petersen meddelt et brev, som han 28. juni 1588 skrev til Henrik Rantzau. Her skal i tillægget meddeles endnu et, der har interesse ved at vise ham som en af de danskere, Rantzau inddrog i arbejdet med at skaffe oplysninger til Georg Braunius' store billedværk *Theatrum Urbium*. Braunius stod i fast forbindelse med Rantzau, som til at forfatte de ledsagende tekster hvervede en række lokalkendte humanister og historikere, således Anders Sørensen Vedel (Ribe), Tyge Brahe (Hven) og Mogens Madsen (Skåne). Det fremgår af en hidtil overset bemærkning i et brev fra Gert Rantzau til faderen 31. jan. 1587, at også Machabæus havde forfattet en beskrivelse, nemlig af Ringsted, hvor han 1583—86 var forstander for klostret. Hidtil oversat er endvidere, at denne for Braunius' værk skrevne skildring sammen med en beskrivelse af Roskilde er bevaret i afskrift i AM 852 4° og i K 39 i Kungl. Bibl. i Stockholm. Machabæus' navn anføres ganske vist intetsteds i disse håndskrifter, men der kan ikke være tvivl om, at det er om hans skildring der er tale, når man læser titelbladet til det bedste af dem, K 39, som dels oplyser, at håndskriftet indeholder bybeskrivelser forbigået i Braunius' værk, dels at det i året 1591 er udgået fra Henrik Rantzau's bibliotek. Andre bybeskrivelser, bl. a. af Tønder, publiceredes senere i et 5. bind af *Theatrum Urbium*, men hverken Roskildebekrivelsen eller Machabæus' Ringsted-beskrivelse nåede nogensinde som planlagt at komme i trykken³².

³⁰) Tagebuch des Erich Lassota von Steblau, Halle 1866, s. 188.

³¹) Laur. Nielsen, Registrant over breve fra og til danske i udenlandske biblioteker, 1934, s. 129.

³²) »Machabæi description der Stadt Ringstedt« omtales af Gert Rantzau i ms. micro 324¹ i Det kgl. Bibliotek. K 39, som jeg har haft til låns fra Kungl. Bibl. i Stockholm, er kort omtalt i Historisk Tidsskrift (1. rk.)

Det i tillægget aftrykte brev fra Machabæus til Rantzau skal ses i sammenhæng med nogle ytringer af Mogens Madsen i et samtidigt brev til Anders Sørensen Vedel³³. Mogens Madsen omtaler her, at Machabæus på Rantzaus vegne havde rykket ham for en beskrivelse af de skånske byer, som det, da han skriver (18. febr. 1587), er henved en måned siden, at han har afsendt til ham. I *sit* brev indrømmer Machabæus nu, at den omhyggeligt afpudsede skilddring (*ad limam revocatam*) har ligget længe hos ham og angiver over for Rantzau grunden til forsinkelsen.

Selv om Christian Machabæus ikke vides personligt at have været i Skotland, holdt han dog faderens forbindelser over Nordsøen ved lige. Hans bibliotek rummede bøger trykt i St. Andrews, og af det af Carl S. Petersen meddelte brev ses, at han havde skotske korrespondenter, som holdt ham underrettet om udviklingen både dér og i England. Det var åbenbart en selvfølgelig sag, at en skotsk student strandet i Norge på vejen hjem fra en studierejse i Tyskland blev henvist til ham. I det sidste af de nedenfor gengivne breve, dateret den 25. april 1592, fortæller han domkantoren i Roskilde Christoffer Knopf, at magister James Robertson efter sit skibbrud har tilbragt vinteren hos ham i Sorø. Knopf anmodes nu om at anbefale magisteren til Roskildekapitlets bevågenhed, så at han kan få lidt rejsemidler, og bedes iøvrigt hilse kone og børn samt Machabæus' gamle lærer: Niels Hemmingsen.

4. bd. s. 139, AM 852 4° i Kaalunds katalog over den Arnemagnæanske håndskriftsamling 2. bd. s. 233—34; efter sidstnævnte håndskrift er et lille udtog trykt i Suhms Samlinger 2. bd. 2. hæfte, 1782, s. 113—19. Hverken Suhm eller Johanne Skovgaard, til hvis instruktive afhandling Georg Braun und Heinrich Rantzau (Nordelbingen 15. bd., 1939, s. 100—25) der iøvrigt henvises, har været klar over sammenhængen. Afskriften i 852 mangler titelblad og hører op længe før K 39, men afskrifterne er indbyrdes uafhængige. Mere om K 39 vil blive fremlagt andetsteds.

³³) H. (F.) Rørdam, Monumenta Historiæ Danicæ 2. rk. 2. bd. s. 250—52.

Kildernes sparsomhed hindrer os i at få et blot nogenlunde tilfredsstillende indblik i familien Machabæus' forbindelser med Skotland. Hvad der har været fremført er kun spredte træk. Men så vidt strækker de dog, at vi kan se, at fader og søn, Johannes og Christian, endnu ved begyndelsen af det 17. århundrede huskedes derovre. Herom findes nogle ikke helt almindelige vidnesbyrd i en samling digte om de skotske martyrer og reformatorer, som professor ved St. Andrews John Jonston efterlod sig ved sin død 1611. Et af disse er helliget Johannes Machabæus, der fingeres at fortælle om sig selv; i et andet lader Jonston Alexander Alesius fortælle om, hvordan hans og Machabæus' levned løb ad næsten de samme baner. Især bemærkelsesværdigt er imidlertid efter vort synspunkt et tredje, hvori også Christian Machabæus omtales³⁴. Om dennes skæbne er tilmed Jonston så velinformeret, at han på digtets affattelsestidspunkt ved, at han ikke længere var i live (d. 1598). Præcist hvorfra Jonstons viden stammer, kan næppe afgøres, men det er nærliggende at søge forklaringen i hans kontakt med de i årene omkring 1600 ikke så helt få danske studerende ved St. Andrews³⁵. I det mindste een af disse, den senere rektor ved Herlufsholm Peder Pedersen Hie, vides at have stået ham nær³⁶.

John Jonstons enkle lille epigram *De Joh. Machabæo*

³⁴) Et lille udvalg af digtsamlingen er aftrykt af Thomas M'Crie i et appendix til hans *The life of John Knox*, 3. ed., vol. 2, Edinburgh 1814; de nævnte epigrammer findes s. 440—41.

³⁵) Harald Ilsoe, *Danske studerende ved St. Andrews i Skotland 1595—1610* (Personalhistorisk Tidsskrift 14. rk. 4. bd., 1962, s. 23—26).

³⁶) Jonstons nære forhold til Hie, i St. Andrews 1606—09, fremgår dels af hans anbefaling af ham, gengivet i G. L. Wad, *Meddelelser om rektorerne på Herlufsholm*, 1878, s. 49, dels af et digt, hvori Hie over for Jonston beklager dennes tab af sin hustru. Digtet har jeg fundet bagest i John Jonston, *Consolatio Christiana . . . Eiusdem jambi de felicitate hominis*, Leiden 1609, nemlig s. 108—10: »Jambi ad . . . D. Johannem Jonstonum lugentem in mortem conjugis Catharinæ Melvinæ», undertegnet af Petrus Petrejus Hiennius Danus.

patre et Christiano filio patris simillimo kan passende sættes som slutvignet:

Excedens terris Machabæus liquerat uno

Unius in nato pectoris effigiem.

Filius hanc solam potuit tibi promere: at illum

Mors habet. Ecquis eam reddere nunc valeat?

TILLÆG

De tre nedenfor aftrykte breve er gengivet bogstavret, dog er brugen af i-j og u-v såvel som tegnsætningen afpasset efter nyere principper. *Nr. 1* findes i original i en samling breve til Paul Eber i biblioteket i Gotha, codex A 123 s. 64, og transskriptionen er foretaget efter en microfilm-optagelse fremskaffet af Det kgl. Bibliotek. Noget der ser ud som en fold i papiret har gjort det umuligt at læse nogle linier fuldt ud, ligesom enkelte ord er smuldret væk i randen. Manglerne er markerede ved prikker, udgiverens suppleringer ved skarpe parenteser, mens opløsninger af forkortelser er sat med kursiv. *Nr. 2* findes i original i nationalbiblioteket i Wien i codex 9737 I, og er transskriberet efter ms. micro 324¹ i Det kgl. Bibliotek. Endelig findes *nr. 3* i afskrift i Langebeks diplomatarium i Rigsarkivet. I følge en påtegning havde Langebek i 1766 lånt originalen fra Roskilde.

1.

Johannes Machabæus til Paul Eber.

S.D.P. Debeo et habeo quam maximas tue prestantie gratias cum pro summis suis in me collocatis beneficiis tum vero pro amica mei memoria, quam apud vestram præstantiam adhuc vivere et perdurare literarum et donorum significatione satis intelligo. Reddidit siquidem meus mihi

conterraneus et svavissimas *vestræ præstantiæ* literas et elegantissimas illas *nostri* incliti præceptoris³⁷ orationes, quibus vehementer *sum* affectus voluptate. Cæterum quia jubet *vestra præstantia*, ut de meo statu illam reddam certiore, id lubens sed paucis efficiam. Vivo adhuc una cum meis socia et filiolo Machabeo dei benedictione incolumis pergoque pro meorum donorum mensura in mea functione. Pacifice concorditur et magno cum amore tam professorum quam studiosorum dies transigens (quamquam hujus mundi fortuna non sit mihi admodum propitia) (id quod ego non magnopere curo). Vocor indies in patriam a viris quibusdam summi ordinis, sed impedit serenissimus meus Danie Rex, quo minus illis obtemperet propter calamitosum illius Regni statum, quem declarabit is qui has offert literas vir insignis, quem ego tam in . . . me quam pietatis nomine vehementer amo, neque scio an schola³⁸ habeat vel melius vel præstan[t]ius ingenium . . . illum velut e patria exulem et . . . [hos]pitem *vestræ* pieta[. . .] [. . .]mmo com[m]endo, ut illius rationem habeat et, si utrique vestrum videbitur, illi de discipulis aliquot prospiciat, quos ego non dubito diligenter eum instituturum, si sue fidei commitantur. *Vestræ* vero præstantie ego illum unice commendatum cupio, pro quo ego vehementer *sum* sollicitus, propterea quod non queunt amici hoc calamitoso tempore illi pro itineris impedimentis succurrere. Etiam commendo præterea duos hos optimos adolescentes nostrates honestissimis parentibus natos svavissimis moribus et ingenti pietatis studio præditos (quorum alteri magistro Guillerimo [!] Ramsay alteri Jacobo Ballfouorum nomen est)³⁹, ut *vestræ*

³⁷⁾ ☞: Melanchton. Der er formentlig tale om de i Strassburg 1544 udkomne Selectarum declamationum Philippi Melanthonis . . . tomus I—II.

³⁸⁾ ☞: Universitetet i Wittenberg.

³⁹⁾ James Balfour og William Ramsay blev begge i 1540 indskrevet ved universitetet i St. Andrews, hvor de opholdt sig endnu i 1543, Early records of the university of St. Andrews (Publications of the Scottish History Society 3. series vol. 8) Edinburgh 1926, s. 147, 245. Allerede i august 1544 optoges de i Wittenbergmatriklen, Album Academiae Vitebergensis 1502—60, ed. C. E. Foerstemann, Leipzig 1841, s. 216a.

pietatis consilio dirigantur in suis studiis atque excercitiis. Sunt insuper ex *vestris* studiosis treis egregii juvenes, unus Henricus Buscodecensis, alter Joannes Dithmarean[...], tertius Andreas Martini Rostochiensis, qui diu apud vos dexterrime *versati sunt* in studiis totius philosophie⁴⁰. Hos ego audio fugere quodammodo promotionem in artibus, cum tamen ego certe sciam singulariter dignos, qui gradum magisterii in philosophia suscipiant, quare oro obnix, ut illos *vestra præstantia* ad se vocet et ad gradum suscipiendum incitet atque invitet vel per eos, quorum interest vocar[e] curet, id quod ad rei literarie honorem futurum non amb[igo]. Salutat reverenter *vestram præstantiam* mea socia oramusque ut . . . communi nomine officiose salutetur honestissima *vestræ præstantiæ* conjunx c[um] et charissima schole suisque omnibus, et *vestram præstanti[am]* servet Christus optimus maximus quam diutissime et q[uam] foelicissime valentem⁴¹. *Scriptum* Haphnie 10 Augusti 1544.

Vestræ præstantie
servus Joannes Machabeus

2.

Christian Machabæus til Henrik Rantzau.

Salutem in Domino. Reduxi mecum ex Schania urbium quarundam istius provinciæ descriptionem ad limam authoris diligentia revocatam⁴², quam tibi nobilissime domine

⁴⁰) Sidstnævnte student er måske identisk med den Johannes Brus Ditmariensis, der tog magistergraden 3. febr. 1545 (?); Henrik von Bruchhofen fik graden allerede 4. sept. 1544, mens Andreas Martini c. 1544—48 var huslærer i Bøhmen og først blev magister 14. aug. 1550, se J. Köstlin, Die Baccalaurei und Magistri der Wittenberger Philosophischen Facultät 1538—46, Halle 1890, s. 16—17, og samme værk . . . 1548—60, Halle 1891, s. 10. Jfr. ovenfor note 17.

⁴¹) Efter *valentem* er indføjet et, som det synes, overflødigt *servet*.

⁴²) Machabæus havde i januar 1587 været i Lund for som ærkedegn ved kapitlet at deltage i forhandlingerne om udformningen af nogle nye statutter og har da truffet Mogens Madsen (begges underskrifter står

Rantzovi ad tuam petitionem mitto: Serius quidem quod itinera hyemis asperitate apud nos sint interclusa. Oro autem ut officium tardius et minus forte diligenter a me præstitum velis boni consulere, cum nulla in re desideraturus sis animum ad quidvis tuo nomine exequendum, modo occasio et tempus affulserint. Divinae protectioni te plurimum a me et conjuge mea salutatum cum omnibus tuis commendo. Aeternum bene vale amplissime heros et ignosce, quod brevius et negligentius hac vice ad te scribam.

Sorae 19 Feb. Anno 87.

Christianus Machabæus
manu propria

3.

Christian Machabæus til Christopher Knopf.

[Udskrift:] Reverendo et doctissimo viro sapientia et virtutibus excellenti domino magistro Christofero Cnopfio, Regiæ Majestati a sacris concionibus et venerandi capituli Roschildensis cantori clarissimo, domino meo et amico observando et conjunctissimo⁴³.

Salutem in Domino. Reverende et doctissime vir, amice observandissime. Hic magister Jacobus Robertsonius Schotus superiori autumnio in Angliam profecturus naufragium in littore Norvagico fecit⁴⁴. Quare regressus apud

under statutterne 23. jan. 87, se Kirkehist. Saml. 4. rk. 4. bd. s. 314). Mogens Madsens beskrivelse af de skånske byer blev i forkortet form optaget i 4. del af Braunius' Theatrum Urbium, men er i fuldstændig form trykt i H. (F.) Rørdam, Monumenta Historiæ Danicæ 2. rk. 2. bd. s. 255—84.

⁴³) Christoffer Knoph er biograferet i Dansk Biogr. Leks.; at han ikke var uvant med sådanne forbønsskrivelser ses af Dav. Chytræi Epistolæ. Hannoviæ 1614, s. 583—84.

⁴⁴) James Robertson var fra Edinburgh og blev 1589 indskrevet i Heidelbergmatriklen, 1591 i Herbornmatriklen, Th. A. Fischer, The Scots in Germany, Edinburgh 1902, s. 314; Die Matrikel der Hohen Schule . . . zu Herborn, Wiesbaden 1908, s. 12.

me maximam hyemis partem traduxit. Cum igitur denuo peregrinari cupiat, amanter te oro, ut literatum hospitem venerando capitulo vestro commendes, quo aliquid in viaticum consequatur. Est enim juvenis magni ingenii et pro ætate variarum rerum habet cognitionem et experientiam, quæ omnia vitæ innocentia exornat. Habebis me vicissim paratissimum ad quævis officia tuo nomine exequenda. Bene vale cum tua dulcissima uxore et liberis a me et conjuge mea plurimum et officiose salutatus. Salutes, oro, nostro nomine dominum præceptorem⁴⁵ et ipsius conjugem humanissime. Iterum vale et boni consule libertatem meam in te interpellando. Soræ 25 April. Anno 1592.

Christianus Machabæus Alpinas
manus propria

⁴⁵) 3: Niels Hemmingsen.